

Spisy ludności w Stanach Zjednoczonych i statystyka imigracji z Polski – perspektywa metodologiczno-historyczna¹

Włodzimierz Okrasa^a

Streszczenie. Spisy powszechne ludności i mieszkań w Stanach Zjednoczonych (USA) stanowią obiekt zainteresowania ekspertów wielu dyscyplin – poza statystykami również demografów, politologów, socjologów, historyków, a nawet psychologów i antropologów. Jest tak nie tylko z racji długiej tradycji prowadzenia tych badań (pierwszy spis odbył się w 1790 r.) czy innowacji metodologicznych. Na wyjątkowość spisów przeprowadzanych w USA składają się także skala imigracji odpowiedzialnej za dynamiczny wzrost liczebności populacji oraz specyficzny cel spisu, jakim jest konstytucyjny warunek zapewnienia rozdziału liczby miejsc w izbie niższej Kongresu oraz dystrybucja środków federalnych proporcjonalnie do liczby mieszkańców (*apportionment*). Te uwarunkowania, wraz z uwzględnieniem heterogeniczności społeczeństwa amerykańskiego zarówno w sensie rasowo-etnicznym, jak i religijno-kulturowym, nasuwają pytania o źródła zmian i kierunki usprawnień w kolejnych spisach. Celem artykułu jest przedstawienie problemów i wyzwań związanych ze spisami powszechnymi w USA. Skoncentrowano się na rozstrzygnięciach o charakterze metodologiczno-operacyjnym, możliwych do wprowadzenia m.in. dzięki rozwojowi statystyki i technologii. Omówiono także zagadnienie wiarygodności danych spisowych na przykładzie imigracji z Polski oraz Polonii amerykańskiej.

Słowa kluczowe: spisy ludności, procedury spisowe, migracje, statystyka Polonii

JEL: C81, C83

Censuses in the USA and statistics of immigration from Poland – methodological-historical perspective

Abstract. Censuses of population and housing in the United States are of particular interest to experts in many disciplines – in addition to statisticians, also to demographers, political scientists, sociologists, historians, and even psychologists and anthropologists. This is so not only because of the long history of US censuses (the first census in the US was carried out in 1790) or methodological innovations, but due to immigration responsible for the dynamic population growth, and to the specific purpose of the census, which is ensuring the proportional (according

¹ Artykuł opracowano na podstawie referatu wygłoszonego na ogólnopolskiej konferencji naukowej z okazji Dnia Statystyki Polskiej *230 lat Statystyki Publicznej w Polsce. Od Spisu Ludności Rzeczypospolitej Obojga Narodów do Narodowego Spisu Powszechnego 2021*, która odbyła się w Łodzi 18 i 19 marca 2019 r.

The article is based on a lecture presented during the Polish national scientific conference, celebrating the Polish Statistics Day, entitled *230 Years of Public Statistics in Poland. From the Population Census in the Polish-Lithuanian Commonwealth to the National Census of Population and Housing 2021*, which was held on 18–19 March 2019 in Łódź.

^a Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Instytut Nauk Socjologicznych; Główny Urząd Statystyczny, Polska / Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw, Institute of Sociological Sciences; Statistics Poland, Poland. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6443-480X>. E-mail: wlodek.okrasa@wanadoo.fr.

to the number of inhabitants) distribution of seats in the lower chamber of Congress and federal funds (apportionment), guaranteed by the US Constitution. The heterogeneity of the American society, both in the racial-ethnic and religious-cultural sense, in addition to the above considerations, raise questions about the purposes of those changes and directions for improvement in subsequent censuses. The aim of the article is to present the problems and challenges related to censuses in the USA. The paper focuses on methodological and operational solutions that can be implemented thanks to several improvements, including the progress in the fields of statistics and technology. The paper also discusses the issues of credibility of the census data, based on the example of immigration from Poland and the Polish diaspora in the USA.

Keywords: census, census procedures, migrations, statistics of the Polish diaspora

1. Wprowadzenie

Głównym celem spisu powszechnego w Stanach Zjednoczonych (USA), określonym w konstytucji, jest dostarczenie informacji statystycznych niezbędnych do rzetelnego dokonania rozdziału miejsc w Izbie Reprezentantów, czyli izbie niższej Kongresu, oraz środków z budżetu federalnego pomiędzy stany i jednostki administracyjne kraju – ang. *apportionment*² – proporcjonalnie do liczby ich mieszkańców. Odróżnia to spis w USA od powszechnych spisów ludności i mieszkań w innych krajach, których cel zazwyczaj ogranicza się do oszacowania wielkości populacji (oznaczanej jako N) oraz dostarczenia materiału do opracowywania operatów badań reprezentacyjnych (sondażowych), co również należy do celów spisu w USA.

Pomijając pseudospisy organizowane jeszcze w okresie kolonialnym pod kierunkiem Brytyjskiej Rady ds. Handlu, które były niekompletne i służyły potrzebom związanym z pobieraniem podatków oraz poborem do wojska, za pierwszy powszechny spis ludności i mieszkań w USA należy uznać ten przeprowadzony w 1790 r. pod kierownictwem Thomasa Jeffersona, wówczas sekretarza stanu. Spis realizowali marszałkowie stanowi w 13 stanach Unii oraz w okręgach Kentucky, Maine i Vermont, a także na Terytorium Południowo-Zachodnim (Tennessee). Zgodnie z instrukcją rachmistrze³ mieli odwiedzić każde gospodarstwo domowe, a wypełnione formularze spisowe umieszczać w dwóch miejscach publicznych w każdej jurysdykcji, aby umożliwić kontrolę wszystkim zainteresowanym.

Liczbę przedstawicieli w Izbie Reprezentantów ustalano proporcjonalnie do liczby osób, które miały być reprezentowane („stosunek stały”). Przyjęto, że na każde 30 tys. osób nie może przypadać więcej niż jeden przedstawiciel (faktycznie liczba przedstawicieli nie była większa niż jeden na 34 tys. osób), przy warunku, że każdy stan powinien być reprezentowany przez co najmniej jednego przedstawiciela (artykuł 1, sekcja 2 Konstytucji Stanów Zjednoczonych). Liczba przedstawicieli w Izbie Reprezentantów określona na podstawie spisu z 1790 r. wynosiła 105 osób.

² Wraz z określeniem obciążenia podatkowego, co zmieniono w spisach po 1950 r.

³ Rachmistrze (ang. *enumerators*) byli opłacani bardzo nisko – 1 dolar za 50 prawidłowo zarejestrowanych osób.

Zmiany liczby członków Kongresu następowały wraz z poszerzaniem państwa o nowo przyjmowane stany i wzrostem liczby ludności. Zmieniały się także metody alokacji miejsc w izbie niższej Kongresu. Natomiast wprowadzone w pierwszej ustawie o spisie powszechnym pojęcie *zwyczajowego miejsca zamieszkania* pozostało stałym elementem instrukcji spisowych w każdym kolejnym spisie.

Celem artykułu jest przedstawienie wyzwań i problemów związanych ze spisami powszechnymi w USA. Skoncentrowano się na rozstrzygnięciach o charakterze metodologiczno-operacyjnym, możliwych do wprowadzenia m.in. dzięki rozwojowi społecznemu oraz rozwojowi statystyki i technologii. Opierając się na przykładzie imigracji z Polski, poddano ocenie podstawowy aspekt jakości spisu, tj. wiarygodność i rzetelność danych spisowych.

2. Ogólna charakterystyka spisów w USA

Największy wpływ na sposób realizacji kolejnych spisów w USA i na wspomniane procedury alokacyjne miała wielkość populacji i określenie jej struktury rasowo-etnicznej. Pod tym względem istotna zmiana nastąpiła w spisie z 1870 r. Polegała ona na uwzględnieniu całej populacji, w tym także wszystkich niewolników, podczas gdy wcześniej do obliczeń służących alokacji miejsc w Izbie Reprezentantów brano tylko trzy piąte liczby niewolników⁴, chociaż wykluczano rdzennych Amerykanów, czyli Indian amerykańskich (ang. *Native Americans*), niepodlegających opodatkowaniu. Przytoczone w tablicy liczby ilustrują nieporównywalną z żadną inną populacją krajową dynamikę wzrostu liczby ludności w USA, w tym kilkunastokrotny w XIX w.

Tablica. Populacja USA według wyników spisów

Rok spisu	Populacja	Rok spisu	Populacja	Rok spisu	Populacja
1790	3 929 214	1870	38 558 371	1950	151 325 798
1800	5 308 483	1880	50 189 209	1960	179 323 175
1810	7 239 881	1890	62 979 766	1970	203 211 927
1820	9 638 453	1900	76 212 168	1980	226 545 805
1830	12 866 020	1910	92 228 496	1990	248 709 873
1840	17 069 453	1920	106 021 537	2000	281 421 906
1850	23 191 876	1930	123 202 624	2010	308 745 538
1860	31 443 321	1940	132 164 569	2020	331 281 000 ^a

a Dane wstępne. W rezultacie spisu z 2020 r. nastąpią przesunięcia liczby przedstawicieli Izby Reprezentantów w 13 stanach – po jednym miejscu tracą: Kalifornia, Illinois, Michigan, Nowy Jork, Ohio, Pensylwania i Wirginia Zachodnia.

Uwaga. Przed 1860 r. nie uwzględniano w spisach Indian amerykańskich niepłacących podatków.

Źródło: Pew Research Center (b.r.).

⁴ Wynikało to z zaproponowanej przez Alexandra Hamiltona i Jamesa Madisona zasady, aby pięciu niewolników traktować jako równoważność trzech osób wolnych (Anderson, 1988, s. 12). Jeszcze w 1860 r. liczba niewolników wynosiła ok. 4 mln.

Od początku borykano się z problemem kompletności danych uzyskanych w wyniku spisów – już prezydent George Washington i sekretarz stanu Thomas Jefferson uważali, że liczba mieszkańców spisanych w 1790 r. (3,9 mln) jest zaniżona. Ten, jak i inne problemy związane z zapewnieniem odpowiedniej jakości badania, wiarygodności danych spisowych i ich adekwatności wobec rosnącego zapotrzebowania informacyjnego stały się przedmiotem troski decydentów i statystyków w czasie kolejnych spisów.

3. Metody alokacji miejsc w Izbie Reprezentantów

Zmianom podlegały też metody wyznaczania dokładnej liczby miejsc w izbie niższej Kongresu opartej na wzmiankowanej zasadzie proporcjonalności. Na przestrzeni dwóch stuleci od pierwszego spisu, czyli do 1990 r., korzystano z pięciu różnych metod (zestawienie 1): od zaproponowanej przez Jeffersona metody największych dzielników (bez reszt ułamkowych), poprzez metodę głównych frakcji Webstera (zaokrąglanie ułamków w górę powyżej 0,5, a w dół – poniżej 0,5), metodę Hamiltona-Vintona, przydzielającą poszczególnym stanom określoną część z góry ustalonej liczby miejsc, oraz zmodyfikowaną metodę Webstera przy ustalonej liczbie miejsc, po metodę Huntingtona-Hilla, będącą zmodyfikowaną wersją łączonych metod Jeffersona i Webstera, przy odmiennej procedurze zaokrąglania ułamków⁵.

Zestawienie 1. Metody alokacji miejsc w Izbie Reprezentantów

Okres stosowania	Nazwa metody	Opis metody
1790–1830	Jeffersona	Metoda największych dzielników – stosunek liczby osób do liczby miejsc przy ustalonym dzielniku, bez reszt ułamkowych; stan o ilorazie 3,99 otrzymywał tę samą liczbę miejsc co stan o ilorazie 3,01. Liczba członków Izby Reprezentantów wynikała z obliczeń
1840	Webstera	Metoda głównych frakcji (stosunek stały z zachowanymi głównymi resztami ułamkowymi) – podobna do metody Jeffersona, z tym że jeśli ułamek resztowy był większy niż połowa, to przypisywano dodatkowe miejsce, np. stan o ilorazie 3,51 otrzymał czterech przedstawicieli, podczas gdy stan o ilorazie 3,49 – trzech. Liczba członków Izby Reprezentantów wynikała z obliczeń
1850–1900	Hamiltona-Vintona	Zgodnie z tą metodą przyjmowano z góry określoną liczbę reprezentantów i przydzielano każdemu stanowi liczbę przedstawicieli według stosunku określonego przez podzielenie liczby ludności USA przez całkowitą liczbę reprezentantów – z dodatkowym miejscem przydzielonym (po jednym) stanowi z największą resztą ułamkową

⁵ W literaturze przedmiotu brakuje spójności w zakresie nazw poszczególnych metod – np. Haman (2000) wymienia metody Adamsa, Deana, Webstera-Sainte-Lagué i Jeffersona-d'Hondta, a nie Hamiltona-Vintona, Webstera czy Huntingtona-Hilla.

Zestawienie 1. Metody alokacji miejsc w Izbie Reprezentantów (dok.)

Okres stosowania	Nazwa metody	Opis metody
1910–1930	dużych frakcji	Metoda podobna do metody Webstera, z tą różnicą, że reszta ułamkowa była zaokrąglana za pomocą średniej arytmetycznej. Z góry określona liczebność Izby Reprezentantów
1940–1990	Hilla (Huntingtona-Hilla)	Metoda polegała na przypisaniu miejsca w podobny sposób jak w metodzie Jeffersona i Webstera, ale frakcyjne reszty ilorazu populacji stanu dzielonej przez współczynnik były zaokrąglane w inny sposób: dodatkowe miejsce przydzielano, jeśli ułamek przekraczał różnicę uzyskaną przez odjęcie całkowitej liczby ilorazu od średniej geometrycznej tej liczby całkowitej i następnej liczby całkowitej. Na przykład stan o ilorazie 3,48 otrzymuje czterech reprezentantów, podczas gdy stan o ilorazie 3,45 – trzech, ponieważ $0,48 \geq (3 \times 4)^{1/2} - 3 > 0,45$ (średnia geometryczna = 3,47). Liczebność Izby Reprezentantów z góry określona – 435

Źródło: opracowanie na podstawie: United States Census Bureau (b.r. b) oraz Wright i Farmer (2000).

Z góry określona liczba członków Izby Reprezentantów została po raz pierwszy ustalona w 1911 r. i wynosiła 433 do czasu formalnego włączenia do USA Arizony i Nowego Meksyku (1912 r.), kiedy powiększono ją do 435 członków. Obecnie jeden członek izby niższej Kongresu reprezentuje ok. 750 tys. obywateli.

4. Zawartość informacyjna formularzy spisowych

Zapotrzebowanie informacyjne ze strony nie tylko Kongresu i decydentów różnych szczebli, lecz także społeczności lokalnych i gwałtownie zwiększającej się liczby organizacji obywatelskich, co znajdowało odzwierciedlenie w zestawie pytań formularza spisowego, rosło znacząco ze spisu na spis i z czasem doprowadziło do przeciążenia informacyjnego. Wymusiło to nowe rozwiązania organizacyjno-techniczne. Najprostszego formularza użyto podczas pierwszego spisu (1790 r.), w którym pytano tylko o: (1) nazwisko głowy rodziny, (2) liczbę osób w gospodarstwie domowym, w tym: (3) wolnych białych mężczyzn powyżej 16. roku życia, (4) wolnych białych mężczyzn poniżej 16. roku życia, (5) wolne białe kobiety, (6) wszystkie inne wolne osoby oraz (7) niewolników; w niektórych stanach zadawano dodatkowo pytania o zawód i liczbę mieszkań (na wsi lub w mieście). Najwyraźniej względy natury militarnej przeważały nad innymi, ponieważ interesowano się wiekiem mężczyzn, ale już nie kobiet. Zostały one włączone jako kategoria „osób wolnych od koloru” do spisu w 1820 r., z uwzględnieniem wieku oraz informacji o liczbie osób zajmujących się rolnictwem, handlem i produkcją. Spis był organizowany przez superintendenta, każdorazowo powoływanego do tych zadań przez prezydenta USA; w poszczególnych stanach superintendenta wspierali marszałkowie spisowi.

W miarę intensyfikowania procesów industrializacji i urbanizacji, którym już w połowie XIX w. towarzyszył wzrost pauperyzacji, bezdomności i przestępczości, wprowadzono do spisu (np. w 1850 r.) pytania z zakresu statystyki społecznej, dotyczące m.in. podatków, edukacji i ubóstwa. W kolejnych spisach dołączano pytania o warunki życia, infrastrukturę komunalną (1880 r.) i dietność (1890 r.). Potrzeba posiadania coraz większej wiedzy w związku z następującymi zmianami politycznymi, gospodarczymi i społecznymi przełożyła się na uzupełnianie spisów ludności o spisy tematyczne, poświęcone ważnym kwestiom społecznym i gospodarczym, takie jak spisy: pauperyzmu i działalności pomocowej, przestępczości, śmiertelności, rolnictwa, transportu, rybołówstwa, organizacji religijnych, górnictwa i manufaktur. Jednakże dane z tych spisów, poza opublikowanymi zagregowanymi wynikami, nie zachowały się (uległy zniszczeniu).

Wraz ze wzrostem zapotrzebowania na dane dotyczące procesów migracyjnych, coraz bardziej znaczących dla zwiększania się liczebności populacji, dochodziło do coraz większego przeciążania formularza spisowego nadmierną liczbą pytań. Po raz pierwszy problem ten wyraźnie uwidocznił się w ósmym spisie (1860 r.), którego wyniki wykorzystywano też do oceny potencjału militarnego (5,5 mln mężczyzn w wieku 18–45 lat) oraz w wojnie secesyjnej (ok. 1,1 mln mężczyzn w wieku 18–45 lat w stanach Konfederacji), co według historyków miało wpływ na decyzje prezydenta Abrahama Lincolna oraz na późniejsze działania wojenne⁶.

5. Imigracja i jej wpływ na spisy – problem przeciążenia nadmiarem pytań

Już w spisach przeprowadzanych w XIX w. standardem stały się pytania o kraj pochodzenia, a następnie również o język. Typowy zestaw pytań w spisach połowy XIX w. (w szczególności w latach 50. i 60. pod kierownictwem Josepha C. G. Kennedy'ego jako superintendenta, mianowanego przez prezydenta Jamesa Buchanana) dotyczył następujących informacji: (1) numer mieszkania (na liście) jako pierwsza kolumna formularza, (2) kolejne osoby w rodzinie, (3) imiona osób, (4) wiek, (5) płeć, (6) kolor skóry, (7) zawód (osoba powyżej 15 lat), (8) wartość nieruchomości, (9) wartość rzeczy osobistych, (10) miejsce urodzenia (stan lub kraj), (11) związek małżeński (jeśli zawarty w ostatnim roku), (12) uczęszczanie do szkoły, (13) osoba powyżej 14 lat nieumiejąca pisać ani czytać, (14) osoba niewidoma, głucha, niema, niezrównoważona, niedorozwinięta lub skazana.

⁶ Przykładem szczególnie innowacyjnej „statystyki wojennej” były mapy hrabstw i dystryktów kongresowych sporządzone w Departamencie Wojny, spektakularnie wykorzystane przez gen. Williama T. Shermana.

Coraz większe zainteresowanie rosnącą imigracją doprowadziło do przeciążenia spisu pytaniami o kwestie z nią związane. Na przykład w spisach z lat 1880 i 1910 występowały pytania identyfikujące pochodzenie imigrantów pierwszego i drugiego pokolenia oraz języki, którymi się posługiwali, wraz z poziomem ich znajomości (umiejętność czytania i pisanie).

Kumulacja efektów przeciążenia formularza stała się szczególnie dotkliwa w latach międzywojennych. Uwidocznilo się to zwłaszcza w spisie z 1930 r., i to pomimo wysiłków podejmowanych przez powstałe w 1902 r. Biuro Spisu Ludności (the Bureau of the Census). Biuro zmniejszyło liczbę pytań dotyczących imigracji, ale wprowadziło nowe, na temat towarów konsumpcyjnych, zatrudnienia i bezrobocia. Niemniej trzeba zauważyć, że Biuro uporządkowało wiele ważnych dla spisu terminów, zaczynając od pojęć *rasy* – jako samoidentyfikacji z grupą społeczną / grupami społecznymi⁷ – oraz *pochodzenia etnicznego*⁸. Problemem pozostawała sytuacja osób o mieszanych charakterystykach rasowych. W instrukcji dla rachmistrzów spisowych z 1930 r. zapisano, że „osoba, która ma zarówno białą, jak i murzyńską krew, powinna zostać zaliczona do kategorii Murzyn, bez względu na to, jak mały jest procent krwi murzyńskiej” – co świadczyło o trwałości tradycyjnych interpretacji kategorii rasowych (Hendricks i Patterson, 2002). O ile rodowód rdzennych Amerykanów dopuszczał zaliczenie ich do „białych”, o tyle było to wykluczone w przypadku osób mających wśród przodków Afroamerykanów. Ustawa z 1926 r. uznała przy tym Indian mieszkujących w USA za obywateli, stosując tę definicję w miejsce niejasnego pojęcia *Indian podlegających/niepodlegających opodatkowaniu*.

Spis z 1930 r. jest uznawany za ostatni spis tradycyjny w sensie możliwości realizacji zadań spisowych metodami stosowanymi wcześniej, przede wszystkim z powodu wprowadzenia wielu nowych pytań i mimo usunięcia niektórych dotyczących imigracji (np. odnośnie do naturalizacji – zaprzestano pytań o rok). Zmiana zawartości formularza z jednej strony miała związek ze zmniejszeniem się skali imigracji w wyniku wprowadzenia przepisów ją ograniczających (ustawy z lat 1921 i 1924), a z drugiej – spis odzwierciedlał przesunięcie uwagi z kwestii związanych z imigracją na sprawy wewnętrzne, dotyczące rynku pracy, w tym bezrobocia, i pogarszających się warunków życia.

⁷ Osoba fizyczna mogła zadeklarować identyfikację jako: biały, czarny lub Afroamerykanin, Azjata, rdzenny Indianin amerykański lub z Alaski, rdzenny Hawajczyk lub przedstawiciel ludności innej wyspy Pacyfiku lub przedstawiciel innej rasy. Obecnie podstawą prawną jest uchwalona w 1978 r. dyrektywa statystyczna nr 15; na gruncie tej dyrektywy, zrewidowanej w 1997 r., respondent może w spisie i sondażach federalnych podawać więcej niż jedną rasę (National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine, 2015, s. 27).

⁸ Wyróżniono dwie kategorie pochodzenia etnicznego: Hiszpanie lub Latynosi oraz nie-Hiszpanie ani Latynosi (w tym drugim przypadku można było podawać dowolną rasę).

Spis ten wprowadził zarazem pewne modyfikacje i ustalenia respektowane do dzisiaj. Na przykład po raz pierwszy wymagano wskazania jednego członka gospodarstwa domowego jako gospodyni domowej. Ważny okazał się termin badania – rozpoczęło się ono nie z początkiem roku, lecz 1 kwietnia, w celu uniknięcia problemów komunikacyjnych zaistniałych w poprzednim spisie. Ten termin pozostał zapisany na stałe w harmonogramach wszystkich następnych spisów. W spisie z 1930 r. zarejestrowano 122 775 046 osób, w tym 29 904 663 rodzinne gospodarstwa domowe.

6. Nowa metodologia – włączenie próby reprezentacyjnej

Statystycy, zarówno ci związani z realizacją spisów, jak i analitycy sporządzający różnego typu oszacowania (w szczególności na niższych poziomach agregacji, w celu oszacowań dla małych obszarów), już w połowie XIX w. podnosili problem niedoskonałości spisów i błędów popełnianych na różnych etapach badania spisowego. Wraz z rosnącą świadomością metodologiczną statystyki społecznej, m.in. za sprawą aktywności Adolfa Quételeta (1796–1874) i powstałego w 1885 r. w Londynie Międzynarodowego Instytutu Statystycznego (International Statistical Institute – ISI), rozszerzała się paleta cech społeczno-demograficznych i ekonomicznych, o które pytano w kwestionariuszu spisowym. Ponadto nie tylko starano się ograniczać niekompletność spisu poprzez ulepszanie operatów badania, lecz także weryfikowano oszacowania na różne sposoby, m.in. za pomocą prób nielosowych, celowych i kwotowych.

Na przewagę prób losowych nad nielosowymi zwrócono po raz pierwszy uwagę na zjeździe ISI w Bernie w 1895 r., podczas którego zalety metody reprezentacyjnej przedstawiał Anders N. Kiaer, dyrektor norweskiego biura spisowego. Jego rekomendacje podtrzymał zjazd ISI w Rzymie w 1925 r., wraz z sugestią porównywania rezultatów prób losowych i nielosowych, co w przypadku Włoch doprowadziło w konkluzji (w raporcie sygnowanym m.in. przez Corrada Giniego) do uznania prób losowych za jedyne uprawnione metodologicznie. Zbiegło się to z opracowaniem przez Jerzego Neymana na początku lat 30. teoretycznych podstaw wniosku statystycznego (*Obliczeniowy spis kontrolny*), które Biuro Spisu Ludności Stanów Zjednoczonych (United Nations Census Bureau) zastosowało w badaniach reprezentacyjnych bezrobocia już w 1937 r. Dzięki temu teoria Neymana stała się popularna, a jej autor został zaproszony przez Edwarda Deminga na wykłady do Waszyngtonu. Notabene sondaż pozwolił nie tylko na oszacowanie rozmiaru bezrobocia w USA w czasie wielkiego kryzysu, lecz także dostarczył materiału kontrolnego dla przeprowadzonego na skalę ogólnokrajową dobrowolnego spisu bezrobotnych.

Z powodu ograniczonych możliwości spisu tradycyjnego w 1940 r. eksperymentalnie oddzielono od podstawowego zestawu pytań (tzw. krótkiego formularza) pytania o warunki życia – pogarszające się w tym okresie wraz z niekontrolowanym wzrostem bezrobocia i brakiem adekwatnego systemu pomocy społecznej oraz w sytuacji bardzo dużego wzrostu liczebności populacji, m.in. na skutek imigracji. Rozszerzony zestaw, tzw. długi formularz, był wypełniany przez co dwudziestego badanego wylosowanego do próby reprezentacyjnej.

Sukces metody reprezentacyjnej, dającej możliwość uogólnienia oszacowań na populację, znalazł odzwierciedlenie w wielkiej liczbie poświęconych jej opracowań. Warto wspomnieć choćby najtrwalej rzutujące na metodologię przyszłych spisów (i badań sondażowych w ogóle) publikacje ekspertów związanych z Biurem Spisu Ludności, np. Hansena i in. (1953), statystyków akademickich: Cochran (1953) czy Mahalanobisa (1945) i jego koncepcję próbek interpenetracyjnych, rekomendowaną przez Biuro Statystyczne ONZ (Statistical Office of the United Nations, 1949/1950), jak też teoretyków wnioskowania Horvitz i Thompsona (1952; teoria ogólna wyboru z nierównymi prawdopodobieństwami i nieobciążony estymator Horvitz i Thompsona).

Dwutorowy model spisu, będący kombinacją spisu właściwego oraz badań sondażowych, tzn. próbkowania i estymacji parametrów, wyznaczył dominujący w praktyce urzędów statystycznych (zalecany też przez ONZ) schemat postępowania badawczego w spisach w zasadzie na całym świecie na ponad pół wieku. W USA funkcjonował on do spisu z 2000 r. włącznie. Wśród jego bezsprzecznych zalet należy wymienić bogactwo danych, z uwzględnieniem wszystkich najważniejszych cech społeczno-demograficznych oraz kwestii społecznych, dotyczących nie tylko zatrudnienia, zawodu, wynagrodzeń i imigracji, lecz także wykształcenia (osiągnięć edukacyjnych) poszczególnych osób oraz migracji wewnętrznej. Trwałym efektem zastosowania metody reprezentacyjnej okazał się też comiesięczny sondaż na temat siły roboczej, sporządzony po raz pierwszy w 1943 r., który w rozszerzonej wersji, pod nazwą bieżących badań ludnościowych (Current Population Survey – CPS), stał się od 1947 r. stałym elementem systemu badań statystyki rynku pracy prowadzonych przez Biuro Statystyki Pracy (Bureau of Labor Statistics – BLS).

7. Modyfikacje w XXI w.

Każdy ze spisów w USA, poczynając od spisu z 1790 r., wniósł wkład w usprawnienie tej metody badania statystycznego oraz w rozwój całego systemu statystyki federalnej. Wprowadzenie w spisie z 1940 r. długiego formularza wyeliminowało koniecz-

ność zadawania szczegółowych pytań o zawód, zatrudnienie, wynagrodzenie, osiągnięcia edukacyjne i migrację wewnętrzną, jednak formularz spisowy nadal zawierał 34 pytania; ich liczba znacząco zmalała dopiero w kolejnych spisach (20 pytań w 1950 r. i 7 pytań w 1960 r.). Spisywani odpowiadali na pytania o imię, płeć, rasę, pochodzenie etniczne i o to, czy czasami mieszkają gdzie indziej. Głowa gospodarstwa domowego udzielała informacji o liczbie osób mieszkających razem i o tym, czy miejscem zamieszkania jest dom, mieszkanie czy dom mobilny, oraz podawała numer telefonu, aby można było uzupełnić niekompletne informacje lub wprowadzić korekty. Koszt jednostkowy spisu wynosił blisko 100 dolarów na spisana jednostkę. W 1980 r. koszt spisu wynosił 4,75 dolara na każdego mieszkańca, a łącznie – 1,1 mld dolarów. W 2010 r. było to blisko 100 dolarów na spisana jednostkę. W 2020 r. całkowity koszt spisu oszacowano na 12 mld dolarów, przy koszcie jednostkowym nieprzekraczającym 100 dolarów.

Nie mniejsze znaczenie niż „rewolucyjny” spis z 1940 r. miał spis dwudziesty drugi, z 2010 r. Za jego najistotniejszą innowację należy uznać integralne włączenie do danych i oszacowań spisowych zestawu informacji gromadzonych w ramach Ogólnoa amerykańskiego Sondażu Lokalnego (American Community Survey – ACS). Zbierane za pomocą kwestionariusza identycznego z długim formularzem spisowym – adresowanym we wcześniejszych spisach do wybieranych w stosunku jedno na sześć gospodarstw domowych albo 20-procentowej próby reprezentacyjnej – dane ACS uwolniły spis od konieczności zadawania tych pytań. W rezultacie spis z 2010 r. był pierwszym od 1930 r., w którym nie zadawano pytań wykraczających poza podstawowe cele spisu. Co więcej, dane ACS przyczyniły się do ulepszenia szacunków otrzymywanych na podstawie danych spisowych.

Dzięki zastosowaniu próby kroczącej (ang. *rolling sampling*), rekomendowanej m.in. przez Lesiego Kisha (1990), zbierane dane (z ok. 3,5 mln gospodarstw domowych – ok. 295 tys. miesięcznie) wypełniają dziesięcioletnią lukę pomiędzy spisami, co istotnie usprawnia system statystyki publicznej. Dane te dostarczają bowiem informacji na poziomie społeczności lokalnych (hrabstwa i niżej, np. dystrykt szkolny) w postaci serii pięcioletnich średnich terytorialnych. W przypadku metropolii i dużych jednostek oszacowania są osiągalne dla średnich rocznych lub trzyletnich, na bazie rocznej (Alexander, 2000; Kalton i Citro, 2007)⁹.

⁹ American Community Survey dostarcza jednorocznych oszacowań dla jednostek terytorialnych (miast) liczących 65 tys. mieszkańców i więcej, 36-miesięcznych oszacowań dla jednostek liczących 20 tys. mieszkańców oraz 60-miesięcznych oszacowań dla wszystkich kategorii jednostek terytorialnych, włącznie z hrabstwami i miejscowościami. Zakres informacji obejmuje charakterystyki społeczne (wykształcenie, status małżeński, rodzinę itp.), ekonomiczne (dochód, zatrudnienie, podróż do pracy itp.), demograficzne (płeć, wiek, rasa) oraz mieszkaniowe (rodzaj i stosunek własności, wartość, koszty utrzymania mieszkania itp.) (Pew Research Center, b.r.).

Zmodernizowany spis charakteryzuje się nieosiągalnymi w poprzednim systemie zaletami, wśród których należy wymienić przede wszystkim:

- aktualność wyników (8–10 miesięcy zamiast 2 lat);
- częstotliwość – opiera się na bazie aktualizowanej corocznie lub co 3–5 lat (zamiast co 10 lat);
- dobrą jakość danych (m.in. dzięki przewadze profesjonalnych ankieterów nad tymczasowo zatrudnionymi rachmistrzami spisowymi).

Ponadto nowy system wniósł wkład w modernizację operatu dla następnego spisu w postaci list adresowych pod nazwą Master Address File (MAF) oraz systemu mapowania cyfrowego (Topologically Integrated Geographic Encoding and Reference System – TIGER). Zdaniem ekspertów korzyści te z nadwyżką kompensują oczywiste słabości wykorzystania ACS, do których należą przede wszystkim większy błąd oszacowań i mniejsza efektywność estymatorów (słabsza kontrola błędów niemierzalnych), szczególnie na niższych poziomach oszacowań (społeczności lokalne, sąsiedztwo), oraz trudności w konstruowaniu oszacowań na bazie wieloletnich danych w porównaniu z oszacowaniami czasowo-punktowymi.

8. Ocena jakości danych spisowych – błędy niekompletności, kategoryzowania i pokrycia

Zastrzeżenia co do jakości danych spisowych z powodu błędów popełnianych na każdym etapie spisywania – dotyczące zarówno niekompletności list adresowych i trudności z zarejestrowaniem wszystkich członków gospodarstwa domowego w sposób zgodny z przyjętą zasadą klasyfikowania, jak i obliczania, szacowania, raportowania – zgłaszano w zasadzie od początku przeprowadzania spisów. Błędy te śledziło od powstania w 1839 r. Amerykańskie Towarzystwo Statystyczne (American Statistical Association). Wskazywno na poważne rozbieżności i niekonsekwencje w danych uzyskanych ze spisu z 1840 r. (np. rasowe klasyfikacje osób uznanych za obłąkane, niedorozwinięte, głuche i nieme czy niepoprawne zaliczanie do określonych kategorii wykształcenia i zawodu).

Nowoczesne metody weryfikacji i korekt danych spisowych, z wykorzystaniem prób reprezentatywnych w pospisowych procedurach oceny niedoliczeń, niedoszacowań i pominięć, zastosowano w sposób systematyczny dopiero przy okazji spisu z 1950 r. (w którym np. liczbę pominięć oceniono na ok. 2,1 mln). Metody próbkowe pozwoliły Biuru Spisu Ludności na ocenę jakości pokrycia i skorygowanie błędów pokrycia netto poprzez porównywanie wyników dwóch systemów – próbkowego i spisowego (ocena podwójnego systemu), co wykonano najpierw dla spi-

sów z lat 1980, 1990 i 2000. Jednak nie wszystkie zidentyfikowane w spisie pominięcia i niedoliczenia są możliwe do usunięcia dzięki usprawnieniom metodologicznym.

8.1. Polityczna natura problemu

Zagadnienie pominięć i niedoliczeń ma w USA wymiar nie tylko statystyczny, ale przede wszystkim polityczny. Świadczy o tym wysoka wrażliwość partii politycznych oraz różnorodnych organizacji obywatelskich na tego typu kwestie, co zarazem rzutuje na trudności z rozwiązaniem problemów w tym zakresie. Na przykład już w latach 60. i 70. XX w. organizacje obywatelskie wskazywały na spisy jako źródło niedostatecznej reprezentacji Afroamerykanów w ciałach politycznych w wielkich miastach¹⁰. Kluczowa jest zatem dokładna znajomość liczby Afroamerykanów, niemożliwa do uzyskania za pomocą tradycyjnych procedur spisowych na terenach z dominacją imigrantów o nieustalonym (nieudokumentowanym) statusie pobytu w USA. Charakter związanych z tym trudności dobrze ilustruje konfrontacja polityczno-prawna pomiędzy Kenem Prewittem, dyrektorem Biura Spisu Ludności za czasów prezydenta Billa Clintona, a Newtem Gingrichem, ówczesnym republikańskim speakerem Izby Reprezentantów, który twierdził, że dzięki danym uzupełniającym (w odniesieniu do spisu z 2000 r.) – uzyskanym za pomocą prób z terenów zamieszkałych przez populację trudno dostępne dla obserwacji statystycznej (nielegalni imigranci) – administracja dąży do zwiększenia szans Partii Demokratycznej w wyborach do Kongresu. Notabene wprawdzie Kongres odmówił przeznaczania funduszy na uzupełnienie spisu z 2000 r. danymi z badań reprezentacyjnych, ale niezależne ekspertyzy potwierdziły znikomość ich ewentualnego wpływu na finalny rozdział miejsc i środków. Natomiast w każdym innym aspekcie badania sondażowe spełniły związane z nimi oczekiwania w zakresie kontroli i podnoszenia jakości spisu.

8.2. Innowacje i zmiany po 1940 r.

Włączeniu metody reprezentacyjnej do metodologicznego arsenału badań spisowych towarzyszyła implementacja szeregu procedur i technik realizacji spisu, w szczególności dotyczących etapów zbierania danych oraz ich wprowadzania i przesyłania do baz/centrów obliczeniowych. Techniki typu wywiad osobisty z pomocą komputera

¹⁰ W tym kontekście przytaczane jest orzeczenie Sądu Najwyższego z 1962 r., stwierdzające, że wszystkie organy ustawodawcze (nie tylko Kongres) mają reprezentować dystrykty geograficzne w taki sam sposób, tzn. proporcjonalnie do liczby mieszkańców (United States Census Bureau, 2002).

(CAPI), wywiad telefoniczny (CATI) czy stosowany na coraz szerszą skalę samospis internetowy (CAWI/CAII) nie tylko ułatwiły realizację badania, lecz także wyeliminowały wiele źródeł błędów oraz obniżyły koszty badania. Szczególnie podatny na błędy był etap kodowania i ręcznego wprowadzania danych z formularza oraz przesyłania danych. Dlatego warto przytoczyć typologię obecnie stosowanych, rekomendowanych przez ONZ technik, w zasadzie uwalniających od tych zagrożeń:

- ręczne wprowadzanie z obrazu;
- optyczny czytnik znaków (ang. *optical mark reading* – OMR);
- inteligentne rozpoznawanie znaków (ang. *intelligent character recognition* – ICR), stosowane dla rozpoznawania tekstów odręcznych;
- osobisty asystent cyfrowy (ang. *personal digital assistant* – PDA);
- telefon i internet – zdalne przechwytywanie danych przez automatyczne systemy wywiadu.

Wraz z innymi ważnymi zmianami i innowacjami wprowadzanymi w latach 1940–2010 (zestawienie 2) metodologia spisu ludności i mieszkań w USA w wersji zrealizowanej w 2020 r. optymalnie łączy teoretyczne oraz praktyczne osiągnięcia i doświadczenia współczesnych badań statystycznych w zintegrowanej formule zbierania danych spisowych i sondażowych (o charakterze ciągłym), aktualizowanych na bazie bieżącej.

Zestawienie 2. Najważniejsze innowacje i zmiany w spisach przeprowadzanych w USA od 1940 r.

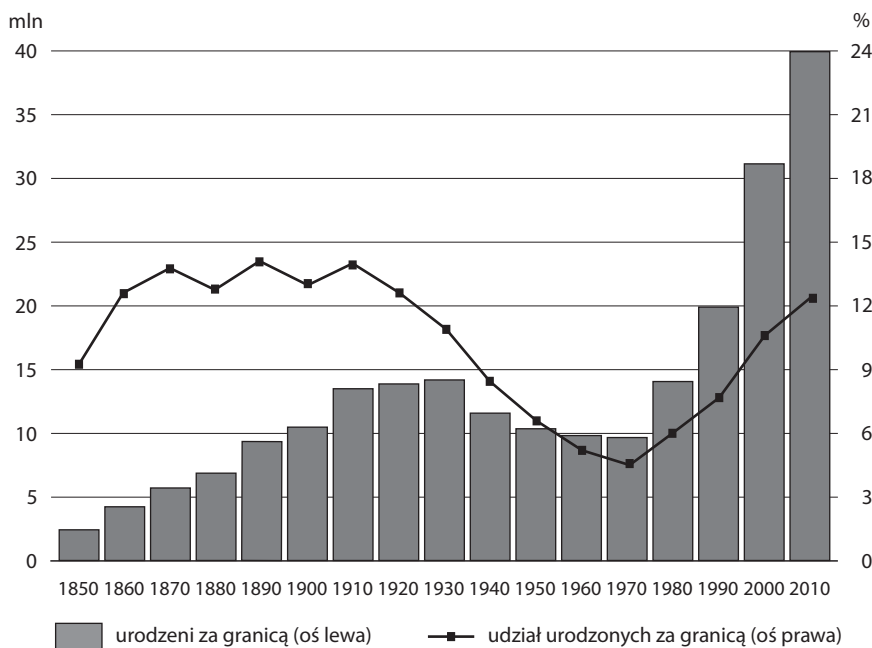
L a t a	Opis zmian
1940	Pierwszy nowoczesny spis, przeprowadzony z wykorzystaniem metody reprezentacyjnej
1960	Po raz pierwszy formularze spisowe zostały wysłane na wszystkie adresy uzyskane z federalnych i stanowych źródeł administracyjnych z prośbą o wypełnienie i oddanie rachmistrzom; po raz pierwszy posłużono się krótkim formularzem oraz długim formularzem, skierowanym do 20-procentowej próby gospodarstw domowych
1970	Pierwszy spis, w którym formularze dostarczano i odbierano pocztą. Pierwszy raz zastosowano procedurę samoidentyfikacji rasowej oraz określenia przynależności do subpopulacji pochodzenia hiszpańskiego
1980	Pytanie o pochodzenie (zadawane od 1870 r.) zastąpiono pytaniem o miejsce urodzenia rodziców. Po raz pierwszy pytanie o pochodzenie hiszpańskie zadano wszystkim osobom
1990, 2000	Spisy będące przedmiotem krytycznych analiz mających na celu minimalizację niedoliczeń. W latach 90. Biuro Spisu Ludności utworzyło MAF poprzez aktualizację spisu ludności z 1990 r. przy użyciu nowych adresów pocztowych. MAF jest połączony z bazą danych geograficznych TIGER
2010	Pierwszy spis, w którym głowa gospodarstwa domowego odpowiadała tylko na sześć pytań: o wiek, płeć, pochodzenie hiszpańskie, rasę, miejsce zamieszkania i czasowość pobytu; roczna ankieta ACS zastąpiła długi formularz

Źródło: opracowanie własne na podstawie: United States Census Bureau (2011).

9. Statystyka imigracji w spisach ludności

Obraz rasowo-etnicznej struktury populacji USA uzyskany na podstawie spisów nieco się zmienił wraz z zastąpieniem w 1980 r. pytania o pochodzenie pytaniem o kraj urodzenia rodziców oraz pospisową informacją o udziale osób urodzonych za granicą. O ile w ciągu ostatniego stulecia liczebność populacji USA zwiększyła się ponadtrzykrotnie (z 76 mln w 1900 r. do 281 mln w 2000 r.), o tyle wpływ imigracji – ocenianej łącznie na ok. 40 mln osób przybyłych w tym okresie do USA – na wzrost liczebności był zróżnicowany, co pokazuje sinusoidalny kształt krzywej na wykr. 1.

Wykr. 1. Liczba i udział osób urodzonych za granicą w populacji cywilnej (nieinstytucjonalnej) w USA

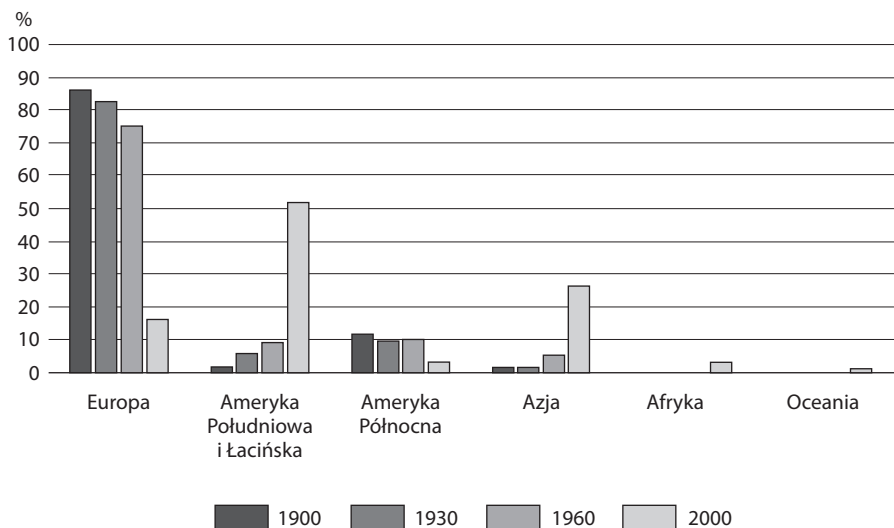

Źródło: United States Census Bureau (b.r. a).

Zaskakujący jest spadek udziału imigrantów w latach 1900–1930 (z ok. 15% w 1890 r. do zaledwie ok. 9% w 1940 r.) – a więc w latach ich systematycznego wzrostu w liczbach bezwzględnych – który dopiero w 2000 r. powrócił do poziomu porównywalnego z początkiem XX w. (ok. 13%).

Zasadniczym zmianom w ubiegłym stuleciu uległa też struktura imigracji ze względu na region pochodzenia, co obrazuje wykr. 2.

Wykr. 2. Struktura imigracji do USA według regionów świata na podstawie wyników wybranych spisów

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Gibson i Jung (2006).

Dużemu spadkowi udziału imigrantów z Europy w 2000 r., będącej w latach 1900–1960 głównym regionem pochodzenia nowych obywateli, towarzyszył wyraźny wzrost udziału imigrantów z Ameryki Południowej i Łacińskiej oraz Azji; zaczął się też zaznaczać udział przybyszów (we wcześniejszych latach przedstawionych na wyk. 2 – niewidocznych) z Afryki i Oceanii. Tym samym odsetek pozaeuropejskich grup etnicznych w populacji amerykańskiej wzrósł jeszcze bardziej.

10. Polacy i Polonia w spisach przeprowadzanych w USA

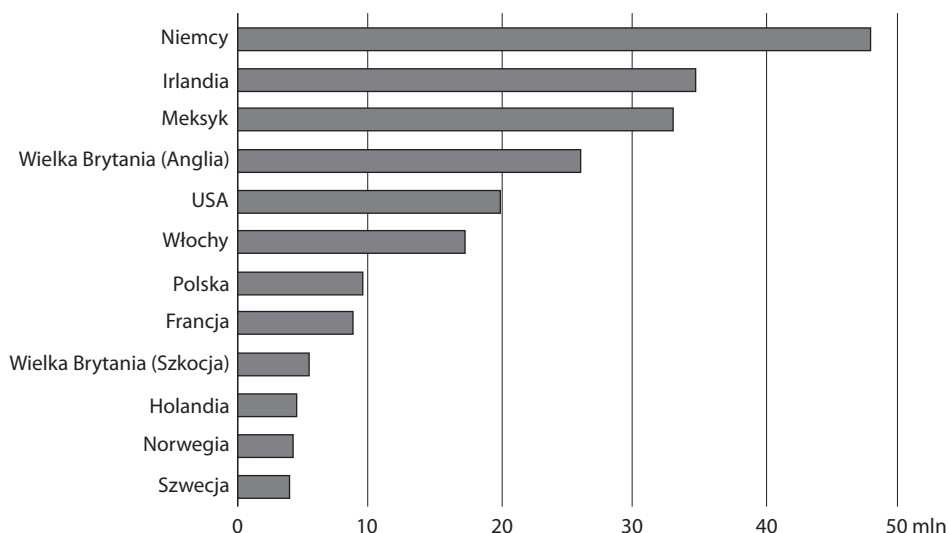
Polska jako kraj urodzenia wskazywany był w spisie z 2020 r. – zgodnie z którym liczebność populacji USA wynosi 331,4 mln¹¹ – przez 404 tys. osób, co stanowi ok. 0,9% z ok. 45 mln osób urodzonych za granicą (nie wliczając ok. 12 mln imigrantów o nieudokumentowanym statusie pobytowym). Sytuuje to Polskę na 22. miejscu na liście krajów urodzenia innych niż USA (otwieranej przez Meksyk z ok. 11 mln osób) i na 3. miejscu wśród europejskich krajów pochodzenia (po Wielkiej Brytanii, ok. 7 mln imigrantów, zajmującej 16. pozycję wśród wszystkich krajów, oraz Niemczech, ok. 5,5 mln, z pozycją 17.) (List of U.S. states and territories by net migration, b.r.). Oznacza to utrzymanie przez Polskę wysokiej pozycji (w 1960 r. znajdowała się

¹¹ Na podstawie oficjalnego raportu ze spisu (USAFacts, 2021).

wśród pięciu krajów, z których pochodziło najwięcej imigrantów urodzonych za granicą – obok Kanady, Niemiec, Wielkiej Brytanii i Włoch (National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine, 2015).

Skalę etnicznego zróżnicowania populacji USA według spisu z 2010 r. częściowo obrazuje wyk. 3, przedstawiający liczbę osób z wybranych krajów pochodzenia przodków, w tym z Polski (nieco powyżej 9,5 mln). Notabene brak przedstawicieli ok. 12-procentowej grupy Afroamerykanów tłumaczony jest małą liczbą osób przybyłych z poszczególnych krajów – najwięcej imigrantów pochodziło z Nigerii (253 tys. osób).

Wykr. 3. Liczba obywateli USA według kraju pochodzenia przodków deklarowanego w spisie z 2010 r.

Uwaga. Na wykresie nie przedstawiono krajów deklarowanych przez mniej niż 4 mln osób.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Pew Research Center (b.r.).

10.1. Dane historyczne na temat imigracji z Polski

Oszacowanie liczebności Polonii amerykańskiej, podobnie jak każdej mniejszości, jest trudne i zależy od kryteriów, na podstawie których daną osobę zalicza się do określonej zbiorowości narodowościowej i etnicznej. Samoidentyfikacja jednostek – poczucie przynależności do danej grupy – nie jest w praktyce jednoznaczna, ale raczej płynna. Interpretacje *polskości* nie były jednoznaczne zarówno według kategorii sformułowanych na potrzeby spisów: poczucie przynależności, język ojczysty

(ang. *mother tongue*), kraj urodzenia itp., jak i w subiektywnym odczuciu spisywanych osób, w szczególności w okresie nieistnienia Polski jako państwa. Wspomniana płynność podlega ponadto znaczącej deklinacji historycznej.

W literaturze wyróżnia się umownie kilka fal imigracji z Polski do USA. Pierwsza, w latach 1870–1914, nazywana też imigracją za chlebem lub wielką imigracją, z dominacją chłopów z najbardziej spauperyzowanych terenów zaborów austriackiego i rosyjskiego, a także ludności zaboru pruskiego (m.in. w okresie prześladowania religijnego katolików i Kulturkampf Bismarcka w latach 1871–1878¹²), uchodzi za szczególnie ważną – nie tylko ilościowo, lecz także w sensie formatywnym, jako fundament kulturowo-organizacyjny Polonii amerykańskiej (zob. np. Pula, 1995)¹³. Następną falą – dwudziestolecia 1920–1940 – powiększyła (przy braku masowego napływu charakteryzującego poprzednią erę) o ponad ćwierć miliona liczebność Polonii, w której duży udział miała już następną generacja – osoby, których rodzice urodzili się w USA. Istotnemu wzmocnieniu ekonomicznemu i politycznemu Polaków-Amerykanów (ang. *Polish Americans* – termin spopularyzowany w tamtym okresie) towarzyszyły znaczące epizody reemigracji do odrodzonej ojczyzny. Spośród 273 tys. osób przybyłych do USA w latach 1918–1938 nieco ponad 1/3 (106 tys.) powróciła do kraju (Pula, 1995). Trzecią falę tworzyła emigracja wymuszona sytuacją po II wojnie światowej (m.in. trudności z powrotem do kraju po 1945 r.). Historyczna data 1989 r. oznacza z kolei pierwszą imigrację o w pełni dobrowolnym charakterze.

Dane historyczne dotyczące imigrantów z Polski w USA są raczej skąpe, m.in. ze względu na to, że imigracja stała się obiektem systematycznej obserwacji statystycznej dopiero od spisu z 1890 r. Przed 1820 r. w zasadzie nie była kontrolowana, a zbieranie danych na jej temat w spisach było przez prawie cały XIX w. traktowane drugoplanowo. W efekcie liczba osób zarejestrowanych jako przybyłe z Polski do USA w latach 1820–1870 jest zaniżona z powodu jej oczywistej niekompletności. Na podstawie deklaracji składanych w spisach ludności w odpowiedzi na pytanie o kraj urodzenia imigranta z Polski, nieistniejącej jako państwo, uzyskano następujące oszacowania według spisów: 1860 r. – 7 tys., 1870 r. – 14 tys. (spośród 40 tys. zarejestrowanych jako Polacy mieszkający w USA), 1880 r. – 49 tys., 1890 r. – 147 tys. Liczba deklarujących pochodzenie polskie potroiła się w ciągu ostatnich dziesięcioleci XIX w.

Zdaniem badaczy Polonii amerykańskiej rządowe statystyki sprzed 1900 r. należy traktować jedynie jako przybliżenie tzw. sumy wychodźczej i jako niezbity dowód

¹² W 1885 r., pod wpływem tej polityki, ok. 40 tys. Polaków zostało usuniętych z terenów Prus w ślad za argumentacją Bismarcka o istnieniu „zagrożenia dla państwa, jakie potencjalnie sprawia polonizacja obszernych segmentów populacji Prus” (Thorpey, 2003, s. 81).

¹³ Pojęcie *Polonia* pojawiło się w 1904 r. dla określenia Polaków przybyłych ze wszystkich trzech zaborów.

ciągłego napływanian wychodźstwa polskiego do Ameryki od najdawniejszych lat (np. Chodubski, 2011). W rzeczywistości już przed 1870 r. w USA żyło ok. 50 tys. Polaków¹⁴.

10.2. Statystyki dotyczące Polonii po 1900 r.

Pierwsze próby określenia rzeczywistej wielkości Polonii amerykańskiej podjął na początku XX w. ksiądz Waław Kruska (np. Chodubski, 2011), który konfrontował oficjalne dane spisowe dotyczące liczby osób polskiego pochodzenia (mieszkaających na stałe w USA według spisu z 1900 r.) ze statystyką polskich parafii oraz z własnymi ustaleniami. Kruska wykazał istnienie dużych rozbieżności pomiędzy danymi na temat identyfikacji narodowościowej ludzi mających polski rodowód pochodzącymi z różnych źródeł. Rozbieżności te wynikały głównie z różnic w zakresie świadomości narodowej, a ściślej – jej niedostatków czy zupełnego braku. Kruska krytykował dane spisu z 1900 r. i sugerował, aby zwiększać oficjalną liczbę imigrantów polskich, przyjmując mnożnik rządu od 3 do 5, przy założeniu, że 2/3 Polonii, szacowanej wówczas na ok. 2,1 mln, stanowiła już druga generacja (Kruska i Pula, 2001[1908])¹⁵. W czasie spisu z 1900 r. 383 tys. osób określiło się jako imigranci z Polski, w tym 154 tys. z zaboru rosyjskiego, 150 tys. z pruskiego i 58 tys. z austriackiego oraz 20 tys. bez wskazania zaboru¹⁶. Zebranie tych danych ułatwiała odpowiednia instrukcja dla rachmistrza¹⁷.

Podzielając poglądy innych badaczy polonijnych, że emigrujący chłop najczęściej nie miał świadomości narodowej, Kruska wskazywał na zjawisko rejestrowania się osób z terenów dawnej Rzeczypospolitej jako Rosjanie (420 tys.) i Austriacy (150 tys.) (Chodubski, 2011). Inni podkreślali, że chłopci nabierali poczucia polskości i świadomości narodowej dopiero po znalezieniu się na emigracji, m.in. dzięki zetknięciu się z osobami o podobnym statusie i pochodzeniu, tzn. z Polakami z innych zaborów, mając ku temu znacznie lepsze możliwości w Ameryce niż w kraju. To zagadnienie było przedmiotem debat z udziałem m.in. Floriana Znanieckiego po opublikowaniu

¹⁴ O niedokładności statystyki publicznej świadczą przykłady takich zdarzeń, jak np. wykazanie w spisie z 1840 r. jako przybyłych z Polski tylko 54 osób, gdy tymczasem 31 marca 1834 r. dwa okręty przywiozły do Nowego Jorku 235 Polaków – uczestników powstania listopadowego. Także w czasie wojny secesyjnej (1861–1865) po stronie Unii walczyło ponad 5 tys. osób pochodzenia polskiego, a po stronie Konfederacji – około tysiąca.

¹⁵ Przez pierwszą generację rozumie się w tym kontekście imigrantów urodzonych za granicą, drugą stanowią urodzone w USA dzieci imigrantów, a trzecią – wnuki imigrantów (National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine, 2015, s. 17).

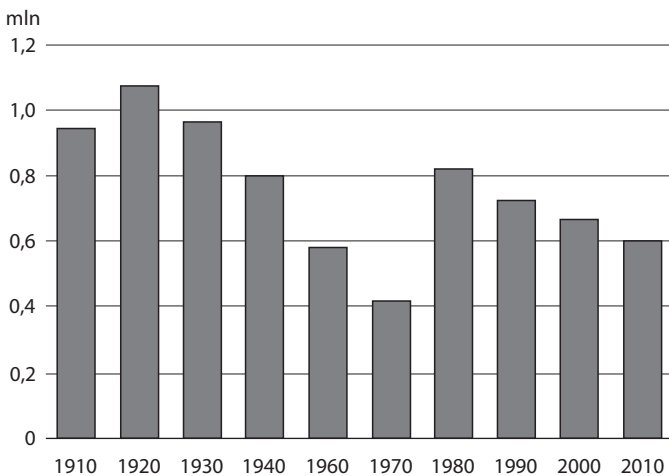
¹⁶ Różnica między wielkością ogółem a sumą składników wynika z błędu niekompletności informacji.

¹⁷ „W przypadku osoby mówiącej po polsku, ponieważ Polska nie jest teraz krajem, sprawdzić należy, czy miejscem urodzenia jest to, co aktualnie nazywa się Polską niemiecką [*German Poland*] lub Polską austriacką [*Austrian Poland*], lub Polską rosyjską [*Russian Poland*], i zapisać odpowiednio, jako »Poland (Ger.)«, »Poland (Aust.)«, »Poland (Russ.)«” (*Instrukcja dla rachmistrza*, spis 1900, za: Kruska i Pula, 2001).

przez niego, wspólnie z Williamem Thomasem, monumentalnej monografii socjologicznej pt. *Chłop polski w Europie i Ameryce* (Thomas i Znaniecki, 1920–1922).

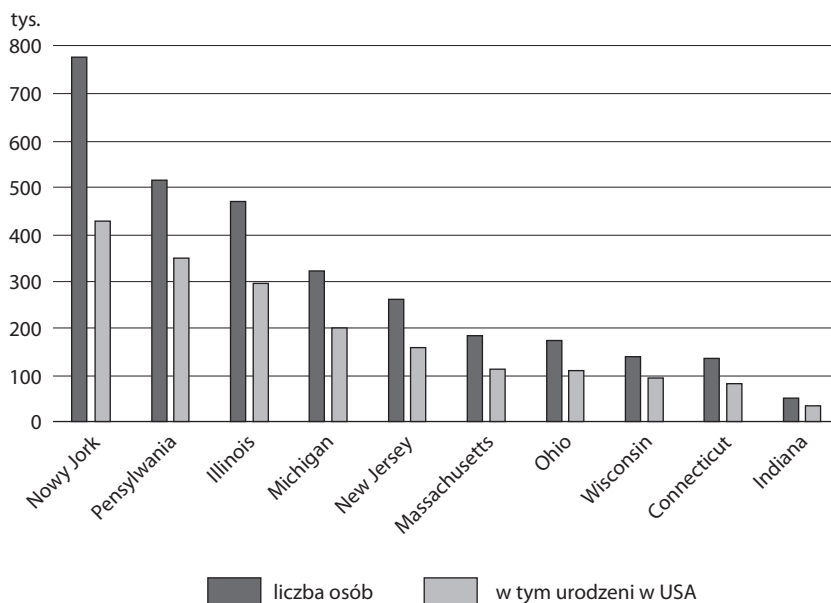
W późniejszych latach rozmiar polskiej imigracji ustalano również na podstawie liczby osób posługujących się językiem polskim – rezultaty dla lat 1910–2014 ilustruje wykr. 4.

Wykr. 4. Liczba osób deklarujących w spisach posługiwanie się językiem polskim

Uwaga. Brak danych ze spisu z 1950 r. wynika z ich nieobecności w publikacji źródłowej.
Źródło: opracowanie własne na podstawie: *History of Poles in the United States* (b.r.).

Zgodnie z deklaracjami na temat posługiwania się językiem ojczystym w 1910 r. 418 tys. imigrantów z zaboru rosyjskiego, 329 tys. z austriackiego i 190 tys. z pruskiego tworzyło łącznie grupę składającą się z 944 tys. imigrantów polskich (w tym resztowa część bez przynależności zaborowej – zob. Groniowski, 1992, s. 158). Lokalne spisy szkolne, np. w Chicago, nadal potwierdzały liczne przypadki rejestrowania się Polaków jako Niemcy lub Rosjanie – na podstawie przynależności państwowej. Zmieniło się to dopiero w spisie z 1920 r. Według spisu z 1930 r. polskie pochodzenie narodowe podawało 3342 tys. osób, z tego 1268 tys. jako miejsce urodzenia wskazywało Polskę, a 2073 tys. – USA. Geograficzne kierunki imigracji z Polski, w tym z ziem polskich pod zaborami, pokrywają się z tradycyjnymi kierunkami rozwoju industrialnego (m.in. przemysłu ciężkiego i wydobywczego) oraz urbanizacyjnego USA, szczególnie w okresie pierwszej, wielkiej fali imigracji. Ilustruje to liczba osób pochodzenia polskiego, z wyróżnieniem urodzonych w USA, podana na wykr. 5, który przedstawia stany będące największymi skupiskami polonijnymi, na czele z Nowym Jorkiem, Pensylwanią, Illinois, Michigan i New Jersey.

Wykr. 5. Największe skupiska polonijne w USA w 1930 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: History of Poles in the United States (b.r.).

Obecnie (na podstawie wyników spisu z 2020 r.) stany o stosunkowo największym udziale osób pochodzenia polskiego w populacji to: Wisconsin (9,3%), Michigan (8,6%), Connecticut (8,3%), Illinois (7,5%) i New Jersey (6,9%). Około 1/3 populacji polonijnej skupia się w trzech aglomeracjach: Chicago, Nowy Jork i Detroit.

Spisy nie odzwierciedlają ruchu migracyjnego Polonii w USA. Z innych badań wynika, że motywy migracji wewnętrznej Polonii są generalnie podobne jak w przypadku migracji wewnętrznej ogółu ludności w tym kraju, to znaczy wiąże się ona z poziomem rozwoju lokalnego, a także z aktywnością organizacji pozarządowych (np. Okrasa, 2019).

Uzupełnieniem informacji o miejscach największego skupienia Polonii amerykańskiej może być wskazanie analogicznych skupisk poza USA. Znajdują się one w Niemczech (ok. 2,1 mln, z koncentracją w Zagłębiu Ruhry, Berlinie i Hamburgu), Brazylii (ok. 1,9 mln, w stanach Parana, Rio Grande do Sul, Santa Catarina, Sao Paulo i Rio de Janeiro), Francji (ok. 1 mln, najwięcej w Paryżu) i Kanadzie (ok. 1 mln, z największym skupieniem w Toronto – 0,25 mln). W ostatnim dziesięcioleciu znacząco wzrosła, do około miliona osób, liczba imigrantów z Polski na Wyspach Brytyjskich, ale jej status jest w dużym stopniu nieokreślony (nie ma wyraźnego wskazania, czy ma charakter tymczasowy/zarobkowy, czy rezydencyjny).

11. Podsumowanie

Doświadczenia badań spisowych przeprowadzanych w USA zasługują na bliższe poznanie przede wszystkim ze względu na ich oryginalne i warte rozważenia sposoby rozwiązywania kwestii zarówno metodologicznych, jak i natury społeczno-politycznej, występujących w każdym spisie. Dostarczają one zarazem pogładowej lekcji zastosowań statystyki (*statistics at work*) do opisu i analizy procesów ludnościowych, gospodarczych i społecznych, z wykorzystaniem najbardziej zaawansowanych metod, na etapach planowania badania, zbierania, przetwarzania i analizy danych (estymacji) oraz raportowania i prezentacji wyników.

Jednakże badania spisowe w USA nie tylko podlegają kryteriom metodologicznej poprawności i jakości, lecz także służą względem politycznym, związanym z ich pierwotnie najważniejszym, konstytucyjnie określonym celem, jakim jest rozdział miejsc w Izbie Reprezentantów. Jako domena interesu politycznego konkurencyjnych partii: Demokratycznej i Republikańskiej spis staje się więc polem pozastatystycznych kompromisów i rozstrzygnięć dotyczących tego, kogo, co i w jaki sposób włączać do spisu oraz uwzględniać w jego publicznie raportowanych wynikach. Na przykład ostatnia batalia związana ze spisem w 2020 r. – o przedłużenie albo zakończenie badania przed końcem października 2020 r. – była podyktowana obowiązkiem raportowania wyników spisu w terminie do trzech miesięcy od jego zakończenia przez prezydenta. Może on zarazem decydować o włączeniu lub wyłączeniu osób o nieustalonym/nieudokumentowanym statusie pobytowym, tzn. imigrantów nielegalnych, przed czym republikański prezydent wzbraniał się, nalegając na szybsze zakończenie spisu, by móc przedstawić raport przed 21 stycznia 2021 r.

Stworzenie statystycznego obrazu Polonii amerykańskiej na podstawie spisów ludności jest skomplikowane i trudne. Dane historyczne dotyczące imigracji z Polski oraz Polonii w USA należy uznać nie tylko za niekompletne, lecz także za generalnie bardzo słabe jakościowo, co wynika z wielu błędów, takich jak niedoliczenia, nieodpowiednie klasyfikacje i ich niewłaściwe interpretacje zarówno przez rachmistrzów, jak i przez samych imigrantów z Polski, i to nie tylko w latach pozostawania kraju pod zaborami¹⁸. W celu dokonania rzetelnych oszacowań należałoby wykorzystać, oprócz materiału spisowego, również dane zbierane przez parafie oraz instytucje i organizacje (formalne i nieformalne) w tradycyjnie polonijnych społecznościach (np. Greenpoint w Nowym Jorku, Jackowo i Trójcowo w Chicago czy Hamtrack w Detroit). Jednakże w obliczu zamierania takich społeczności i wypierania potomków osób przybyłych z Polski przez inne grupy etniczne takie badania wymagałyby

¹⁸ Badacze polonijni (np. Tarpacki, 2000) zwracają uwagę na tendencję do niedeklarowania polskości przez Polaków, włącznie ze zmienianiem nazwisk z powodu popularnych (szczególnie w latach 60. i 70. XX w.) *Polish jokes*.

pilnego podjęcia. Spektakularny pod tym względem jest upadek Greenpointu, spowodowany brakiem dostatecznego dopływu imigrantów w dobie obostrzeń wizowych w minionym ćwierćwieczu.

Bibliografia

- Alexander, C. H., Jr. (2000). *Integrating the American Community Survey and the Intercensal Demographic Estimates Program* (Census Working Papers). https://www.census.gov/content/dam/Census/library/working-papers/2000/acs/2000_Alexander_01.pdf.
- Anderson, M. J. (1988). *The American Census. A Social History*. New Haven: Yale University Press.
- Chodubski, A. (2011). Wektory współczesnych przeobrażeń życia kulturowego Polonii amerykańskiej. *Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość*, 8, 9–29.
- Cochran, W. G. (1953). *Sampling Techniques*. New York: John Wiley & Sons.
- Gibson, C., Jung, K. (2006). *Historical Census Statistics on the Foreign-Born Population of the United States: 1850 to 2000* (Population Division Working Paper No. 81). <https://www.census.gov/content/dam/Census/library/working-papers/2006/demo/POP-twps0081.pdf>.
- Groniowski, K. (1992). Świadomość chłopskiej emigracji w Stanach Zjednoczonych do roku 1918. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica*, 45, 157–165.
- Haman, J. (2000). Racjonalne metody podziału mandatów w wyborach proporcjonalnych. *Studia Socjologiczne*, (1–2), 15–47. http://www.studiasocjologiczne.pl/img_upl/studia_socjologiczne_2000_nr1-2_s.15_47.pdf.
- Hansen, M. H., Hurwitz, W. N., Madow, W. G. (1953). *Sample Survey Methods and Theory* (Vol. 1 & 2). New York: Wiley.
- Hendricks, D., Patterson, A. (2002). The 1930 Census in Perspective. *Prologue*, 34(2). <https://www.archives.gov/publications/prologue/2002/summer/1930-census-perspective.html>.
- History of Poles in the United States*. (b.r.). Pobrane 15 grudnia 2020 r. z https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Poles_in_the_United_States.
- Horvitz, D. G., Thompson, D. J. (1952). A generalization of sampling without replacement from a finite universe. *Journal of the American Statistical Association*, 47(260), 663–685. <https://doi.org/10.2307/2280784>.
- Kalton, G., Citro, C. F. (Eds.). (2007). *Using the American Community Survey: Benefits and Challenges*. Washington: National Academies Press.
- Kish, L. (1990). Rolling Samples and Censuses. *Survey Methodology*, 16, 63–79.
- Kruszka, W., Pula, J. S. (2001[1908]). *A History of the Poles in America to 1908. Part 4: Poles in the Central and Western States*. Washington: The Catholic University of America Press.
- List of U.S. states and territories by net migration. (b.r.). Pobrane 15 grudnia 2020 r. z https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_U.S._states_and_territories_by_net_migration.
- Mahalanobis, P. C. (1945). Report on the Bihar crop survey: Rabi season 1943–44. *Sankhyā: The Indian Journal of Statistics (1933–1960)*, 7(1), 29–106.
- National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2015). *The Integration of Immigrants into American Society*. Washington: The National Academies Press. <http://doi.org/10.17226/21746>.

- Okrasa, W. (2019, 18–19 marca). *Spisy ludności w USA 1790–2020: perspektywa metodologiczno-historyczna. Statystyka imigracji z Polski* [referat]. *230 lat Statystyki Publicznej w Polsce: Od Spisu Ludności Rzeczypospolitej Obojga Narodów do Narodowego Spisu Powszechnego 2021*, Łódź.
- Okrasa, W. (2019). Migracje wewnętrzne a rozwój i dobrostan społeczności lokalnych – eksploracja przestrzennych aspektów zależności. W: J. Hryniewicz, J. Witkowski, A. Potrykowska (red.), *Migracje a sytuacja demograficzna Polski* (s. 117–136). Warszawa: Rządowa Rada Ludnościowa.
- Pew Research Center. (b.r.). *Census Bureau Releases 2010. American Community Survey Data*. <https://www.pewresearch.org/social-trends/2011/09/22/census-bureau-releases-2010-american-community-survey-data/>.
- Pula, J. S. (1995). *Polish Americans: An Ethnic Community*. New York: Twayne Publishers.
- Statistical Office of the United Nations. (1949/1950). *The Preparation of Sampling Survey Reports* (Statistical Papers series C No. 1). https://unstats.un.org/unsd/demographic-social/Standards-and-Methods/files/Handbooks/surveys/SeriesC_1_revised-E.pdf.
- Tarapacki, T. (2000). Poles. W: G. B. Kirsch, O. Harris, C. E. Nolte (Eds.), *Encyclopedia of Ethnicity and Sports in the United States*. Greenwood Publishing Group.
- Thomas, W. I., Znaniecki, F. (1920–1922). *The Polish Peasant in Europe and America. Monograph of an Immigrant Group*. Boston: Gorham Press.
- Thorpey, J. (2003). Passports and the Development of Immigration Controls in the North Atlantic World During the Long Nineteenth Century. W: A. Fahrmeir, O. Faron, P. Weil (Eds.), *Migration Control in the North Atlantic World. The Evolution of State Practices in Europe and the United States from the French Revolution to the Inter-War Period*. New York: Berghahn Books.
- United States Census Bureau. (b.r. a). *The Foreign-Born Population in the United States*. https://www.census.gov/newsroom/pdf/cspan_fb_slides.pdf.
- United States Census Bureau. (b.r. b). *Methods of Apportionment*. https://www.census.gov/history/www/reference/apportionment/methods_of_apportionment.html.
- United States Census Bureau. (2002). *Measuring America: The Decennial Censuses. From 1790 to 2000*. https://www.census.gov/library/publications/2002/dec/pol_02-ma.html.
- United States Census Bureau. (2011). *2010 Census Field Verification Operational Assessment*. https://www.census.gov/library/publications/2012/dec/2010_cpex_162.html.
- United States Census Bureau. (2020). *Census Bureau Releases 2020. Demographic Analysis Estimates*. <https://www.census.gov/newsroom/press-releases/2020/2020-demographic-analysis-estimates.html>.
- USAFacts. (2021). *Population & Demographics*. Retrieved June 23, 2021, from <https://usafacts.org/data/topics/people-society/population-and-demographics/>.
- Wright, T., Farmer, J. (2000). *A bibliography of selected statistical methods and development related to Census 2000* (Statistical Research Report Series No. RR 2000/02). <https://www.census.gov/history/pdf/Wright.pdf>.